

Wojciech Siciński*, Waldemar Stasiak, Dominik Kacper Płaza

Sprawozdanie z badań ratowniczych na stanowisku 3 w Stawie, gm. Czarnożyły, pow. wieluński, woj. łódzkie

Abstract

Siciński W., Stasiak W. and Płaza D.K. 2013. Report from rescue archaeological excavations at site 3 in Staw, Czarnożyły commune, Wieluń county, Łódzkie voivodeship. *Raport 8, 449-465*.

The archaeological excavations in Staw, Czarnożyły commune, Wieluń county, at site 3 embraced an area of 190 ares and revealed a total of 536 features of varied function and chronology. The site provided a large amount of relic material mainly in the form of ceramic flakes, flint artefacts, pugging and metal items. The recorded flint material bears testimony to human presence in the area since the end of the Palaeolithic. Also traces of Mesolithic and Neolithic communities were revealed, which bore relation to the Funnel beaker culture, as well as settlement of the Trzciniec culture. The majority of the relics can be attributed to the settlement of the early Lusatian culture from the 3rd-4th period of the Bronze Age. Other findings included materials of the Przeworsk culture from the end of the younger pre-Roman period and the beginning of the Roman period, as well as from the Middle Ages – both the early (9th-10th century) and the late (second half of the 14th and the 15th century).

Keywords: early Lusatian culture, Przeworsk culture, Palaeolithic, Mesolithic, Bronze Age, younger pre-Roman period, Early Middle Ages, Late Middle Ages, Wieluń Upland

Stanowisko 3 w miejscowości Staw (AZP 77-43/19), gm. Czarnożyły, pow. Wieluń zostało odkryte w listopadzie 2006 roku w trakcie badań powierzchniowych wykonanych przez Muzeum Ziemi Wieluńskiej w Wieluniu oraz Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi z ramienia Fundacji Badań Archeologicznych Im. prof. Konrada Jażdżewskiego w Łodzi w związku z planowaną budową obwodnicy Wielunia. Badania wykopaliskowe na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad prowadziła ta sama fundacja. Bezpośrednio w terenie pracami archeologicznymi kierował dr Wojciech Siciński przy współpracy Waldemara Stasiaka i Aleksandry Kobierskiej. Prowadzono je od 5 lipca do 30 listopada 2007 roku.

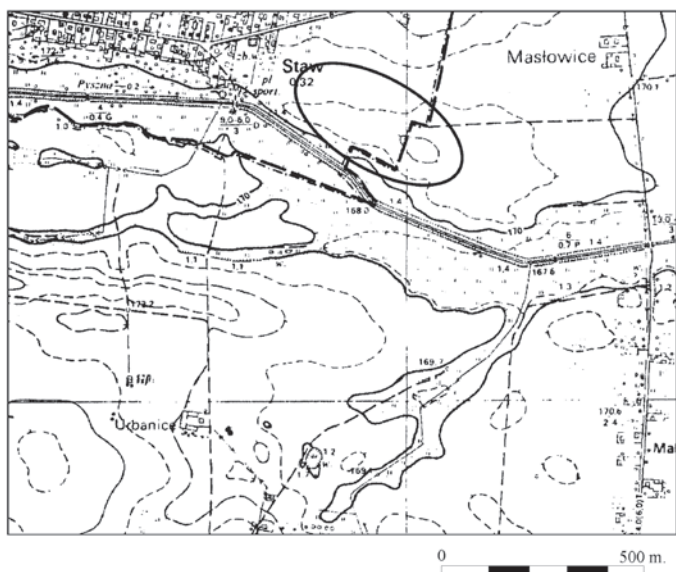
Stanowisko położone jest na południowo-wschodnim skraju wsi graniczącym z gruntami miejscowości Masłowice, na północnej terasie nadzalewowej rzeki Pyszej (dopływu Oleśnicy – lewego

dopływu Warty), pomiędzy rzeką, a drogą łączącą Staw z Masłowicami (Ryc. 1). Jest to obszar Wysoczyzny Wieluńskiej, będącej północno-zachodnią częścią mezo-regionu wyżyny wieluńskiej (Kondracki 2002, 250).

W trakcie badań wykopaliskowych przebadano obszar o powierzchni 190 arów, na którym odkryto łącznie 536 obiektów archeologicznych o zróżnicowanej funkcji oraz chronologii (Ryc. 2). Stanowisko dostarczyło dużej ilości ruchomego materiału zabytkowego, głównie w postaci ułamków ceramiki (ponad 36 000 fragmentów), przeszło 400 przedmiotów krzemienych i kamiennych, stosunkowo dużą ilość polepy oraz szeregu przedmiotów metalowych.

Stanowisko 3 w Stawie ma charakter wielokulturowy. W trakcie prac wykopaliskowych odkryto ślady penetracji ludności kultury świderskiej w okresie schyłkowego paleolitu, dalej dość nisko ślady działalności społeczeństw mezolitycznych, neolitycznych kultury pucharów lejkowatych oraz kultury niemeńskiej. Nieco

* Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Pl. Wolności 14, 91-415 Łódź, e-mail: wojciech.sicinski@maie.lodz.pl

Ryc. 1. Staw, stan. 3, gm. Czarnożyły, woj. łódzkie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 1. Staw, site 3, Czarnożyły commune, łódzkie voivodeship. Location of the site

wyraźniejsze są ślady osadnictwa kultury trzcinieckiej. Większość materiałów zabytkowych należy przypisać ludności kultury lużyckiej z III-IV okresu epoki brązu, w mniejszym zakresie kultury przeworskiej ze schyłku młodszego okresu przedrzymskiego i samego początku okresu rzymskiego oraz z okresu średniowiecza. Natomiast z okresem nowożytnym i współczesnym związane są najczęściej duże obiekty o charakterze piąśnic.

■ MATERIAŁY KRZEMIENNE

Na stanowisku Staw 3 znaleziono 432 zabytki wykonane z krzemienia. Odkryto je głównie w warstwie kulturowej oraz pojedynczo w obiektach. Zabytki te nie posiadają precyzyjnej trójwymiarowej lokalizacji. Ogólna analiza ilościowego rozprzestrzenienia przedmiotów krzemienianych pokazuje, że występowały one dość równomiernie na obszarze prawie całego stanowiska, wzdłuż prawego brzegu rzeczki Pysznej. Najliczniej materiały te odkrywano w hektarze B w odcinku B 85, skąd pozyskano niemalże ¼ wszystkich zabytków (100 sztuk). W pasie, w którym wystąpiły, odkryto ślady osadnictwa ze schyłkowego paleolitu, z mezolitu, z neolitu oraz z epoki brązu a także z wczesnej epoki żelaza.

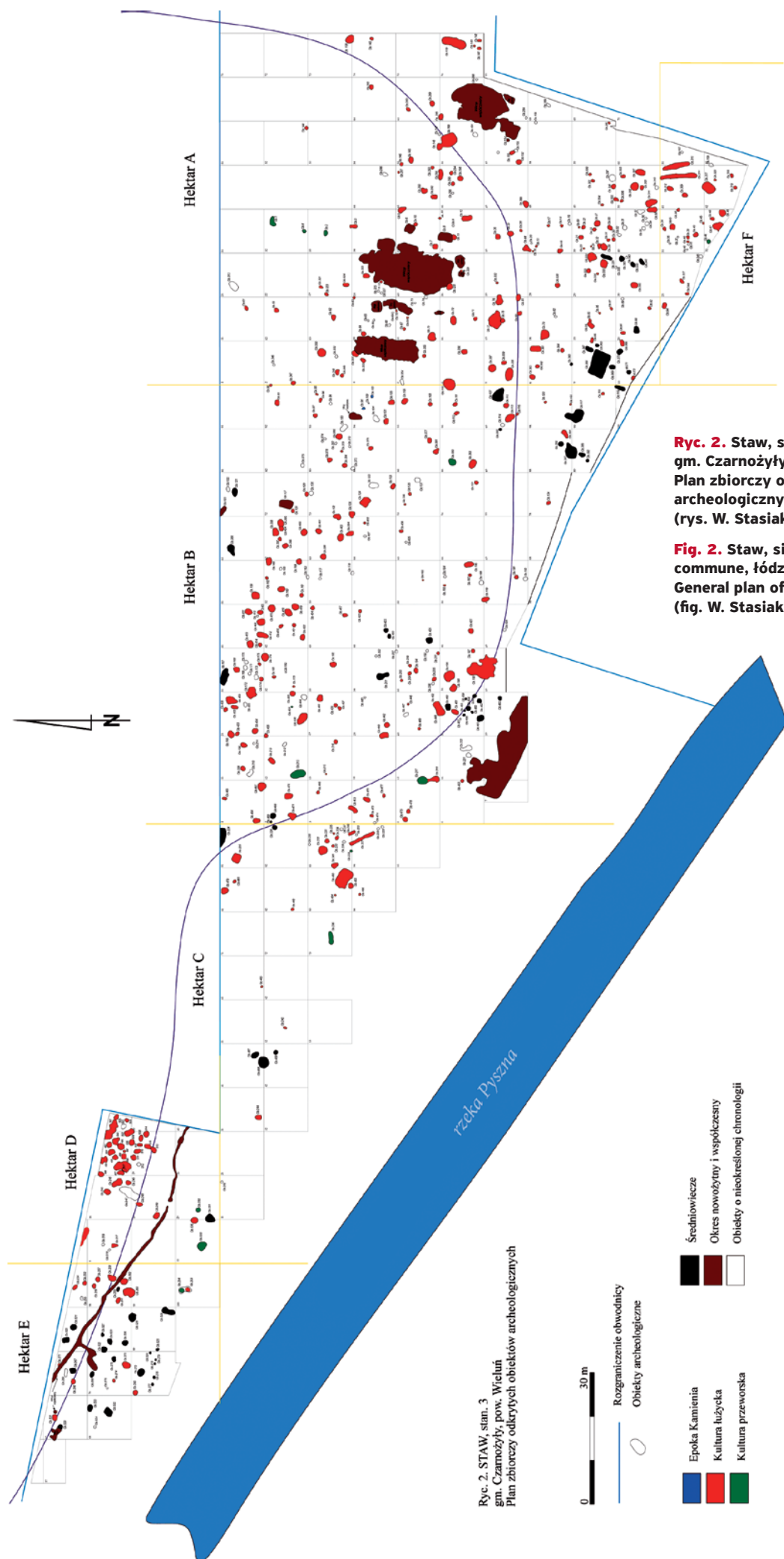
Omawiane zabytki wykonane zostały głównie z lokalnych krzemieni narzutowych (182 sztuki) oraz jurajskich (177 sztuki) w różnych odmianach. Istotne znaczenie mają również zabytki przepalone (66 sztuk), a także 7 przedmiotów wykonanych z importowanego krzemienia czekoladowego. Z całą pewnością co najmniej jeden z zabytków wykonany z tego surowca, tzw.

dwupiętnik (Ryc. 3:3), może być wiązany ze schyłkowym paleolitem. Poza tym z krzemienia czekoladowego wykonano drapacz, podstępiec, 2 wióry oraz 2 odłupki.

Pod względem morfologicznym na stanowisku dominują odłupki (168 sztuk) i wióry (160 sztuk). W znacznie mniejszej liczbie zarejestrowano narzędzia (46 sztuk), rdzenie (23 sztuki), formy techniczne (16 sztuk) oraz przedmioty związane z eksploatacją łuszczeniową (18 sztuk).

W związku ze swoistym charakterem, związanym ze specyficzną techniką i technologią, najłatwiej daje się wydzielić kilkanaście zabytków pochodzących z paleolitu schyłkowego, które należy wiązać z kulturą świderską określaną także jako cykl mazowszański. Chronologię końcowo paleolityczną ma co najmniej pięć charakterystycznych dwupiętowych rdzeni współnoodłupniowych (Ryc. 3:1), z których jeden został przerobiony na narzędzie – tłuczek (Ryc. 3:2). Najbliższe analogie dla takich rdzeni znane są m.in. ze stanowisk Krzczów 2 (Cyrek 1996, 181, tablica XIII:3, 5) oraz z Grabek 11 (Papiernik, Wąs 2002a, 40, ryc. 8:2). Z inwentarzem paleolitycznym należy, także wiązać dwupiętnik z krzemienia czekoladowego (Ryc. 3:3) oraz retuszowany wiór odbity od rdzenia dwupiętowego współnoodłupniowego z krzemienia narzutowego (Ryc. 3:5), który przypomina tylczak. Taka forma może być także uznana za niedokończone lub nieudane dwukątowe ostrze liściowate typu Wojnowo bez łuskania strony dolnej (Cyrek 1996, 124). Inne przedmioty w tym np.: rylec węglowy (Ryc. 3:4), krótki drapacz (Ryc. 3:6), oraz niektóre wióry i odłupki z krzemienia narzutowego są trudniejsze do zaklasyfikowania, ale nie można wykluczyć paleolitycznej metryki części z nich. Najbliższe analogie dla takich zabytków o cechach schyłkowo paleolitycznych znajdujemy we wzmiankowanych powyżej licznych materiałach z rejonu Zakola Załęczańskiego m.in. na stanowiskach 2 i 9 w Krzczowie, oraz 1 w Kochlewie (Cyrek 1996); a także z terenu odkrywki Szczerców ze stanowiska 11 w Grabku (Papiernik, Wąs 2002a).

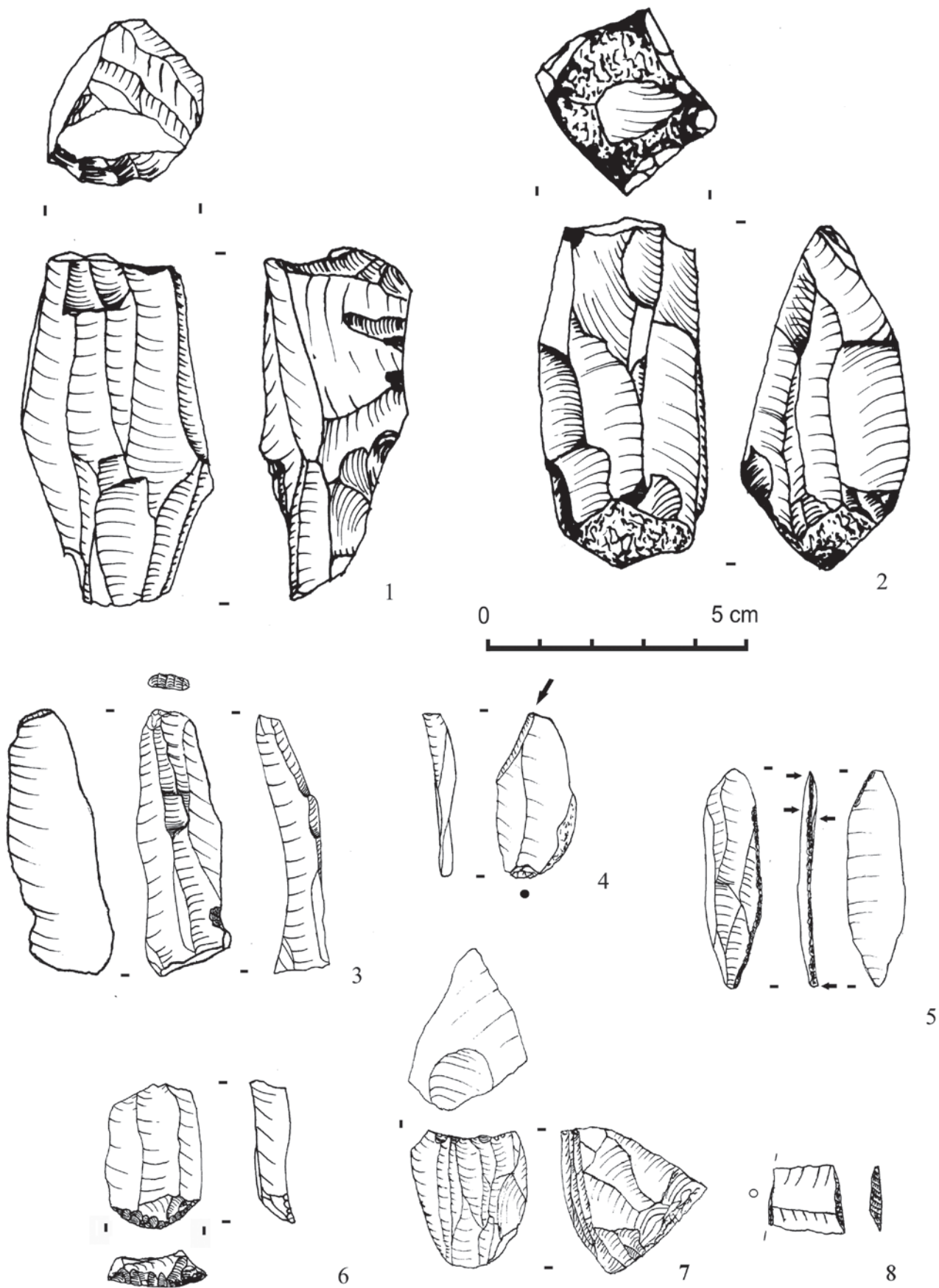
Kolejnym epizodem na stanowisku był pobyt grup łowiecko-zbierackich w środkowej epoce kamienia. Za mezolityczne można uznać większość z 15 rdzeni jednopiętowych (np. ryc. 3:7; 4:1) oraz zbrojniki w tym trapez (Ryc. 3:8), półtylczak o długim półtylcu (Ryc. 4:2) oraz zbrojnik o dwóch równorzędnych półtylcach tworzących pazurowy wierzchołek (Ryc. 4:6). Bez wątpliwości ze społecznościami łowiecko-zbierackimi należy łączyć mikrorylcowiec środkowy (Ryc. 4:5) a także większość skrobaczy czy odłupków retuszowanych (Ryc. 4:3; 4:4). Jako analogie mogą posłużyć zabytki

Ryc. 2. STAW, stan. 3
gm. Czarnożyły, pow. Wieluń
Plan zbiorczy odkrytych obiektów archeologicznych

Ryc. 2. Staw, stan. 3,
gm. Czarnożyły, woj. łódzkie.
Plan zbiorczy odkrytych obiektów
archeologicznych
(rys. W. Stasiak)

Fig. 2. Staw, site 3, Czarnożyły
commune, łódzkie voivodeship.
General plan of the revealed features
(fig. W. Stasiak)

Ryc. 3. Staw, stan. 3, gm. Czarnożyły, woj. łódzkie. Zabytki krzemienne: (1, 2, 4, 6) krzemień jurajski; (3) krzemień czekoladowy; (5, 7, 8) krzemień narzutowy (rys. D. K. Płaza)

Fig. 3. Staw, site 3, Czarnożyły commune, łódzkie voivodeship. Flint relics: (1, 2, 4, 6) Jura flint; (3) chocolate flint; (5, 7, 8) erratic flint (fig. D. K. Płaza)

z najbliższej okolicy stanowiska w Stawie m.in. ze stanowiska 1 w Łykowym (Cyrek 1990) oraz ze stanowiska 3 w Osjakowie (Niesiołowska 1971). Mezolityczne materiały ze Stawu mogą być związane z powszechnie znanymi kulturami ze środkowego lub późnego mezolitu tzn. kulturą komornicką określaną także w nowszej literaturze jako zespoły kompleksu Duvensee (T. Galiński 2002, 158-159) lub chojnicko-pieńkowską określaną obecnie jako ugrupowania lub kompleks maglemoski (Niesiołowska-Śreniowska, Cyrek 1975; Kozłowski, Kozłowski 1977; T. Galiński 2002).

Sześć zabytków z krzemienia czekoladowego, takich jak podstępiec, 2 wióry (Ryc. 4:7), 2 odłupki oraz wiórowy drapacz (Ryc. 4:8) można połączyć z neolityczną kulturą pucharów lejkowatych. Wszystkie te zabytki posiadają cechy morfologiczne znane z krzemieniarstwa neolitycznego całkowicie różniące się od świetnie poznanych cech technologicznych krzemieniarstwa schyłkowo paleolitycznego cyklu mazowszańskiego. Dodatkowo wspiera takie ustalenia zidentyfikowanie ceramiki kultury pucharów lejkowatych na omawianym stanowisku w obiekcie 431 z odcinka B22. Odkrycie tych materiałów potwierdza penetrowanie terenów zlokalizowanych na Wysoczyźnie Wieluńskiej przez społeczności KPL. Analogie dla prezentowanego zbioru znamy m.in. z badań w Grabku na stanowiskach 9 i 11 na odkrywcę Szczerców (Papiernik, Wąs 2002b, Czerniak, Kabaciński 2003, Kabaciński 2003), nad Grabią (Pelisiak 2003) oraz ze stanowiska w Osjakowie (Niesiołowska 1971).

Z przełomem neolitu i epoki brązu lub z rozwiniętą epoką brązu czyli z zarejestrowanym na stanowisku epizodem trzciniackim lub łużyckim można z pewnością powiązać grocik z odłupka, półwytwór grocika oraz prawdopodobnie większość zabytków związanych z techniką łuszczeniową. Z tym okresem chronologicznym należy łączyć także fragment ostrza bifacjalnego, płoszcza (Ryc. 4:9) zapewne trójkątnego z wydzieloną nasadą zbliżonego do typu Czerniczyn-Torczyn (Bargieł, Libera 2006, 34, rys 4:B). Takie formy wykonane z krzemienia narzutowego są znane z terenów Polski środkowej m.in. ze stanowisk w Łubnej oraz w Łodzi a także ze wschodniej polski z Hrebennego (por. Libera 2001, tablica IIa; IVf).

Podsumowując należy stwierdzić, że materiały krzemienne z omawianego stanowiska w istotny sposób uzupełniają naszą wiedzę na temat osadnictwa społeczeństw pradziejowych w starszej, środkowej i młodszej epoce kamienia oraz w epoce brązu na wyżynie wieluńskiej. Wyniki analizy potwierdzają penetrowanie tego terenu przez człowieka we wszystkich okresach

chronologicznych, z którymi wiążemy eksploatację krzemieni w pradziejach. Najistotniejszym ustaleniem wydaje się być zidentyfikowanie kolejnego punktu osadniczego, na który w paleolicie i neolicie docierał krzemień czekoladowy importowany w rejon dzisiejszego Wielunia z wychodni oddalonych o około 200 km oraz odkrycie śladów obecności na tym terenie łowców mezolitycznych.

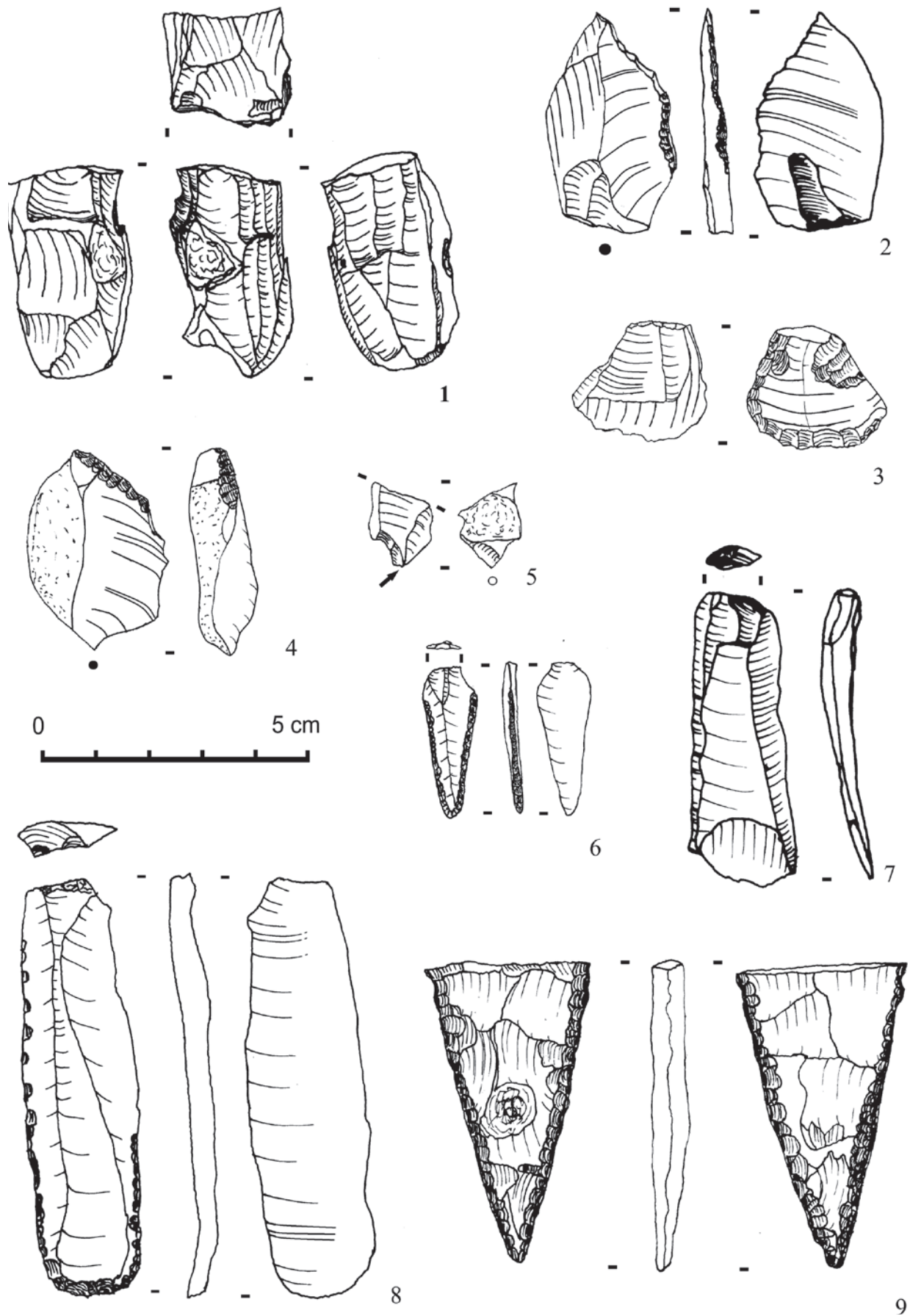
■ KULTURA TRZCINIACKA

Materiały zabytkowe tej kultury reprezentowane są na omawianym stanowisku niezbyt obficie. Zanotowano je głównie we wschodniej strefie badanego stanowiska położonej na luźnym, piaszczystym podłożu. Zaliczono do tej kultury dwa obiekty archeologiczne w postaci jam, w wypełniskach których znajdowały się wyłącznie ułamki naczyń związanych z kulturą trzciniacką. Ponadto luźno na kilkunastu arach odkryto nieliczne fragmenty ceramiki charakterystyczne dla tej kultury.

Materiał zabytkowy zaliczony do tej kultury to ułamki ceramiki w liczbie 83 fragmentów, z czego tylko 8 znajdowało się w wypełniskach obiektów, w tym w dwóch przypadkach wraz z zabytkami młodszymi, a 75 poza obiektami. Zbiór ten jest dość trudny do wydzielenia spośród dominującego na stanowisku materiału zabytkowego wczesnej fazy kultury łużyckiej. Ostatecznie obok cech morfologicznych zadecydowały tu także względy technologiczne. Jako domieszki do masy ceramicznej użyto piasku oraz tłuczni w niewielkich ilościach. Powierzchnie zewnętrzna oraz wewnętrzna ułamków ceramiki są na ogół dość gładkie, z często wyczuwalnymi grudkami domieszki. Nierzadko obserwowane są także drobne spękania powierzchni. Wypał odbywał się w niezbyt wysokiej temperaturze, ceramika ta stosunkowo łatwo się kruszy. Obserwowane przełamy naczyń są najczęściej jednolub dwubarwne. Jest to ceramika silnie rozdrobniona o niewielkiej ilości cech charakteryzujących formy naczyń, trudno więc w wyróżnić na jej podstawie typy morfologiczne. Są tu reprezentowane ułamki zarówno różnie uformowanych krawędzi, brzuśców (w tym zdobionych), uch oraz den.

■ KULTURA ŁUŻYCKA

Obiekty osadnicze kultury łużyckiej były rejestrowane w całym pasie badanego stanowiska, jednak ich największa koncentracja znajdowała się w części wschodniej, gdzie zalegała także znacznej miąższości (do 65 cm grubości) warstwa kulturowa z materiałami zabytkowymi z III i IV okresu epoki brązu. Nieco mniejsze nagromadzenie zabytków nieruchomych zaobserwowano

Ryc. 4. Staw, stan. 3, gm. Czarnożyły, woj. łódzkie. Zabytki krzemienne: (1, 3, 5, 6, 9) krzemień narzutowy; (7) krzemień czekoladowy; (2, 4, 8) krzemień jurajski (rys. D. K. Płaza)

Fig. 4. Staw, site 3, Czarnożyły commune, łódzkie voivodeship. Flint relics: (1, 3, 5, 6, 9) erratic flint narzutowy; (7) chocolate flint; (2, 4, 8) Jura flint (fig. D. K. Płaza)

w zachodniej strefie stanowiska, a rozrzedzenie w części centralnej. W trakcie prac wykopaliskowych odkryto 358 obiektów tej kultury. Oprócz tego prawdopodobnie dużą część pozostałych, pozbawionych materiału datującego należałoby również łączyć z tą jednostką kulturową na podstawie charakteru ich wypełniska (Ryc. 2). Odkryte w trakcie prac badawczych obiekty nieruchome w niewielkim tylko stopniu są zróżnicowane funkcjonalnie. Spośród nich najliczniejszą grupę tworzą różnego rodzaju jamy osadnicze, których wyróżniono 271 (Ryc. 5). Dalej zarejestrowano 64 dołki posturowe oraz 23 skupiska ceramiki, w większości będące pierwotnie naczyniami pełniącymi funkcje zasobowe.

Z ogólnej liczby ułamków naczyń pozyskanych w trakcie prac na osadzie kultury łużyckiej w wypełniskach obiektów odkryto 8074 fragmenty ceramiki, natomiast z warstwy podglebia na poszczególnych arach oraz z warstwy kulturowej pochodzą kolejne 22 083 fragmenty. Jest to najczęściej materiał dość silnie rozdrobniony, w niewielu wypadkach pozwalający na przynajmniej częściową rekonstrukcję form ceramicznych. Licznie reprezentowana jest grupa ułamków o powierzchni obustronnie gładzonej, znacznie rzadziej występują pozostałości naczyń o powierzchni od wewnątrz lekko szorstkiej, których udział procentowy sięga około 10% całości zbioru. Większość materiału ceramicznego tworzą fragmenty naczyń o powierzchni zewnętrznej chropowatej lub szorstkiej, a wewnętrznej szorstkiej. Pod względem morfologicznym omawiane zabytki możemy podzielić na 9 grup naczyń, wśród których dodatkowo można wydzielić odmiany. Grupa A to formy nazywane garnkami (Ryc. 6:1-2), B - obejmuje naczynia określane jako wazowate (Ryc. 6:3-4), C - stanowią misy (Ryc. 6:5; 7:1-2), D - pucharki, E - dzbany (Ryc. 7:4), F - czerpaki (Ryc. 7:3), G - obejmuje naczynia sitowate, H - naczynia miniaturowe i wreszcie I - talerze (Ryc. 7:5).

Odkryto również dwie szpile brązowe. Pierwsza z nich jest uszkodzona - brak jest główki, która mogła być tarczowata lub w kształcie stożka, u jej nasady znajduje się masywne uszko. Zachowana długość wynosi 145 mm. Znalaziono ją w wypełnisku obiektu 18 z materiałami ceramicznymi kultury łużyckiej (Ryc. 7:9). Szpile tego rodzaju są charakterystyczne dla kultur przedłużyckiej i trzcinieckiej (Gedl 1983, Taf. 60). W klasyfikacji E. Kłosińskiej (1997, 56) zaliczone są do typu J, spotykanego w zespołach z końca starszego i początkach środkowego okresu epoki brązu, także we wczesnej fazie kultury łużyckiej.

Druga ze szpil zachowana jest w całości, jej główka została rozklepana i zwinięta w uszko, długość jej

wynosi 130 mm. Odkryto ją luźno na arze 31 w hektarze C (Ryc. 7:7). Szpila ta prezentuje typ P, jeden z najliczniej reprezentowanych zarówno w kontekście terytorialnym, jak i chronologicznym (Kłosińska 1997, 57). Z regionu wieluńskiego podobne egzemplarze znane są z cmentarzysk kurhanowych kultury trzcinieckiej w Okalewie (Abramek 1971, ryc. 3i; 4b, e) i w Strugach (Wójcikowa, Makiewicz 1969, ryc. 2a). W grupie środkowopolskiej kultury łużyckiej tego typu szpile odkryto m.in. na późnohalsztackim cmentarzysku w Zalewie 2, pow. Pabianice (Jadczykowa 1990, tabl. XIX: 8), czy wczesnolateńskim cmentarzysku w Piaskach Bankowych, pow. Łowicz (Jadczykowa 1986, tabl. III: 8), co doskonale potwierdza bardzo szerokie ramy czasowe ich występowania.

Badania wykopaliskowe dostarczyły dwóch sierpów brązowych. Pierwszy z nich odkryty luźno w warstwie kulturowej na arze 38 w hektarze A (Ryc. 7:6). Należy on do typu sierpów z guzkiem o silnie wygiętym grzbiecie i z ukośną podstawą, podwójnym żeberkiem, długość linii jego grzbietu wynosi 15 cm. Analogiczny egzemplarz pochodzi m.in. z osady kultury łużyckiej w Kowalewiczach (Marchelek, Tyszler 2003, ryc. 39:2). Drugi z sierpów zachowany jest fragmentarycznie. Jest to niewielki fragment ostrza, który nie pozwala jednak na jego bliższe określenie. To jedyne przedmioty zabytkowe pochodzące ze Stawu, które są związane z działalnością rolniczą mieszkańców osady. Sierpy spotykane są przede wszystkim w skarbach oraz o wiele rzadziej w materiałach z osad. Datowane są od końca II okresu epoki brązu po V okres epoki brązu (Blajer 1999, 43). Na obszarze nadwarciańskim są obecne w depozytach datowanych na przełom starszego i środkowego okresu epoki brązu (Kłosińska 1997, 84).

Na arze 64 w hektarze A odkryto niewielkich rozmiarów brązowy grocik strzały o dość zniszczonym, prawdopodobnie trójkątnym liściu bez zadziórów i tulejce o przekroju kolistym. Długość przedmiotu wynosi 32 mm (Ryc. 7:8). Analogiczne egzemplarze pochodzą ze Śląska i południowej Wielkopolski (Lasak 2001, 107), gdzie datowane są głównie na III okres epoki brązu (Blajer 1999, 41). Uważane są jednak za formę długotrwałą, spotykaną w całym okresie rozwoju kultury łużyckiej (Wiklak 1963, 27; Fogel 1979, 113).

W obiekcie 531 odkryto fragment toporka kamiennego. Zachował się tylko część ostrza o wysokości 54 mm i szerokości 38 mm. Obuch wraz z częścią otworu do mocowania został utracony. W materiałach kultury łużyckiej tego rodzaju narzędzia spotykane są niezbyt często. Z obszaru grupy środkowopolskiej możemy wymienić cmentarzysko w Podulach, powiat

Łask, które dostarczyło aż trzech egzemplarzy toporków kamiennych datowanych na V okres epoki brązu i okres halsztacki C (Mikłaszewska-Balcer, Miśkiewicz 1968, tabl. XII:7; XVIII:10; XIX:17) oraz w Zakrzewie, pow. Sieradz (Krzyszowski 2005, tabl. 15:2). Obecność ich w inwentarzach kultury łużyckiej notowana jest już w IV okresie epoki brązu (Fogel 1981, 167).

Osada kultury łużyckiej w Stawie dostarczyła dużej ilości zabytków ruchomych, choć o dość jednolitym charakterze, w postaci prawie wyłącznie ułamków ceramiki, jedynie z marginalnym udziałem przedmiotów z innych surowców. Cechy morfologiczno-stylistyczne pozyskanego materiału ceramicznego oraz pozostałych przedmiotów zabytkowych dających się w bliższy sposób datować, pozwalają określić ramy czasowe funkcjonowania przebadanego fragmentu osady. Została ona założona przez ludność wczesnej kultury łużyckiej w początkach III okresu epoki brązu. Duża część typów i odmian naczyń wykazuje wyraźne związki ze starszym podłożem kulturowym (trzcyniecko-przedłużyckim), w związku z czym należy je umieszczać w fazie formowania się kultury łużyckiej w III okresie epoki brązu. Natomiast najmłodsze obiekty należy umieszczać w ramach IV okresu epoki brązu.

■ KULTURA PRZEWORSKA

W trakcie badań odkryto 21 obiektów kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego (Ryc. 2). Aż 17 z nich to różnego rodzaju i wielkości jamy osadnicze, dalej 3 dołki posłupowe oraz skupisko ceramiki. Wśród jam dominują obiekty kształtu owalnego o profilu nieckowatym (14 obiektów). Ich wielkość waha się od 70 × 59 cm do 350 × 165 cm, a głębokość wypełniska od 15 do 55 cm. Osadnictwo kultury przeworskiej nie jest zbyt intensywnie reprezentowane na omawianym stanowisku. Obiekty tej kultury spotykane są w zasadzie na całej długości badanego pasa drogowego, jednakże znajdują się w znacznym rozproszeniu uniemożliwiając bliższą analizę przestrzenną osady.

Do zbioru ceramiki kultury przeworskiej zaklasyfikowano 1267 ułamków naczyń, z czego w wypełniskach obiektów odkryto 979 fragmentów, a pozostałych 288 znaleziono luźno na poszczególnych arach. Jest to materiał dość silnie rozdrobniony, który w wyjątkowych sytuacjach pozwala na określenie morfologiczne formy naczyń.

Rozproszony układ obiektów archeologicznych, rozrzuconych prawie na całej długości badanego stanowiska wskazuje, że odkryto tu południowy skraj większego założenia osadniczego, którego centrum znajduje

Legenda do planów obiektów.

	Brunatna próchnica przemieszana z piaskiem
	Brunatno-szara próchnica
	Szara próchnica
	Szaro-brunatna próchnica
	Szaro-brunatna próchnica przemieszana z piaskiem
	Czarna przepalona próchnica
	Brunatna próchnica przemieszana z czarną przepaloną próchnicą
	Jasno-szara próchnica przemieszana z piaskiem
	Ciemno-szara próchnica
	Glina z domieszką brunatnej próchnicy
	Glina
	Piasek
	Fragmenty ceramiki
	Węgle drzewne
	Grudki polepy

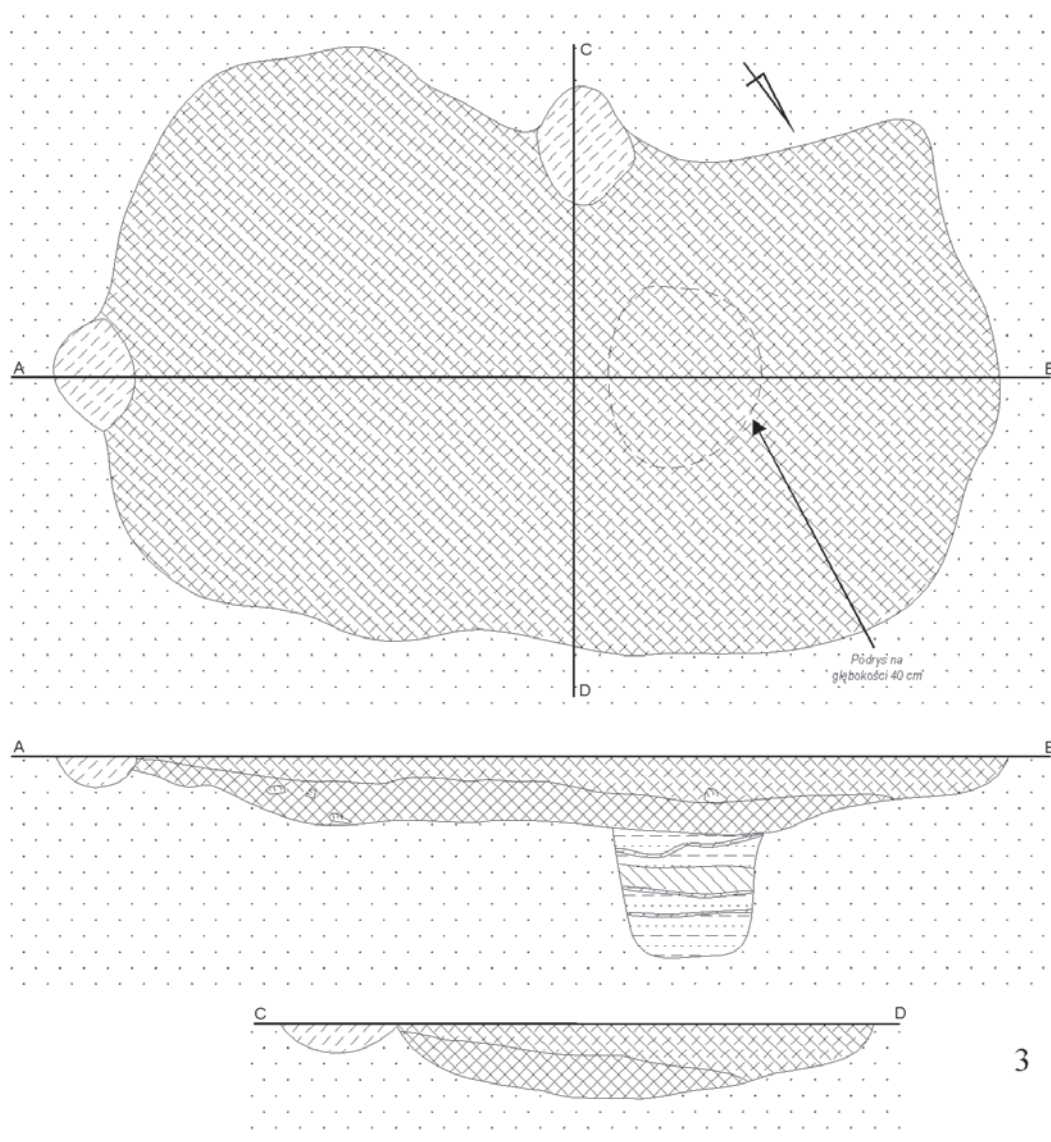
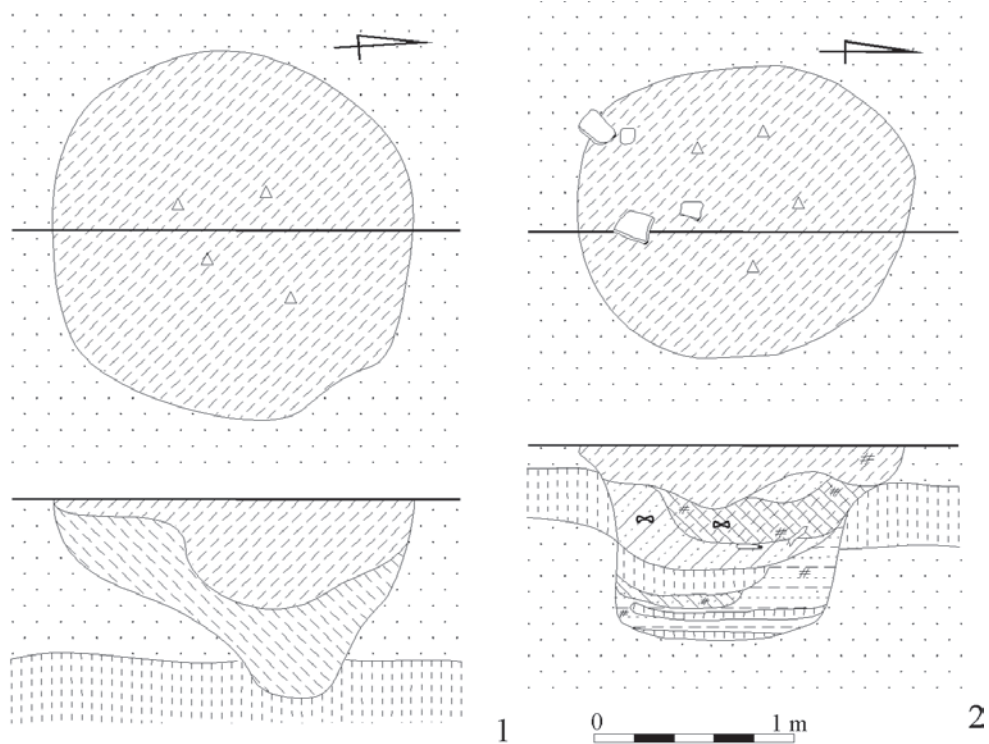
Ryc. 5. Staw, stan. 3, gm. Carnożyły, woj. łódzkie. Wybór obiektów: (1) 138; (2) 232; (3) 480 (rys. W. Stasiak)

Fig. 5. Staw, site 3, Czarnożyły commune, łódzkie voivodeship. Selection of features: (1) 138; (2) 232; (3) 480 (fig. W. Stasiak)

się prawdopodobnie bezpośrednio na północ od przebiegu pasa drogowego obwodnicy. Poświadczają to także wyniki badań powierzchniowych, które wykazały obecność materiału zabytkowego w tym rejonie. To przypuszczenie potwierdza jednorodna struktura odkrytych obiektów archeologicznych ograniczająca się zasadniczo do niezbyt dużych jam osadniczych o funkcji prawdopodobnie gospodarczej.

Niezbyt obfity i różnorodny materiał zabytkowy pozwala określić czas funkcjonowania osadnictwa na badanym obszarze na fazy A2-A3 młodszego okresu przedrzymskiego z możliwością przesunięcia do samego

początku wczesnego okresu wpływów rzymskich, czyli na I wiek przed naszą erą i ewentualnie pierwsze dekady I wieku naszej ery.

Zupełnie odosobnionym elementem jest srebrna fibula odkryta w obiekcie 393. Odkryta została w obiekcie osadniczym pozbawionym kontekstu kultury przeworskiej, jako najmłodszy element wśród kilku ułamków ceramiki kultury łużyckiej. Jest to zapinka z podwiniętą nóżką o konstrukcji kuszowatej z dolną cięciwą oraz krótką czterozwojową sprężynką typu mieszanego A 158/162. Fibule takie spotykane są w okresie pomiędzy fazą B₂/C₁-C₁, a fazą D okresu wpływów rzymskich (Olędzki, Teske 2004, 152-154).

■ OKRES WCZESNOŚREDNIOWIECZNY

Kolejnym horyzontem zasiedlenia zarejestrowanym w czasie badań wykopaliskowych były ślady osadnictwa związane ze starszymi fazami okresu wczesnego średniowiecza. Dwa obiekty archeologiczne i nieliczne fragmenty ceramiki pochodzące z tego okresu odkryto w obrębie hektarów C i B, tuż przy północnej granicy badanej części stanowiska (Ryc. 2). Wyróżnione owalne jamy o nieckowatych profilach różniły się od pozostałych zarejestrowanych w czasie badań. Posiadały dość znaczne rozmiary, mieszczące się w granicach 380 × 175 cm (obiekt 167) i około 500 × 170 (?) cm (obiekt 224 – zbadany częściowo) oraz miąższości dochodzącej do 50 cm. Cechą wspólną tych obiektów było ich wypełnienie, składające się z czarnej przepalanej próchnicy, zawierającej liczne drobne, spękanie wskutek działania wysokiej temperatury kamienie, a także zalegającej na obrzeżach jamy warstwy czarnej próchnicy przemieszanej z żółtym piaskiem. Tego typu jamy występują niemalże na wszystkich w większym stopniu przebadanych stanowiskach osadowych ze starszych faz okresu wczesnośredniowiecznego na Niżu Polskim (Kobyliński 1988, 102-114; Dulnicz 2001, 120-139). Przyjmuje się, że są one relikdami naziemnych budynków mieszkalnych wznoszonych w konstrukcji zrębowej, w których pełniły najprawdopodobniej funkcje jam przypaleniskowych (Szymański 1967, 154; Dulnicz 2001, 137, 138).

W trakcie badań wykopaliskowych odkryto niewielką część osady, którą na podstawie nielicznego materiału zabytkowego należy datować na IX-X wiek. Zarejestrowane tuż przy północnej granicy rozpoznanego obszaru obiekty archeologiczne i fragmenty ceramiki pozwalają sformułować hipotezę, w myśl której zasadnicza część tego osiedla znajdowała się pierwotnie na północny zachód od badanego fragmentu stanowiska.

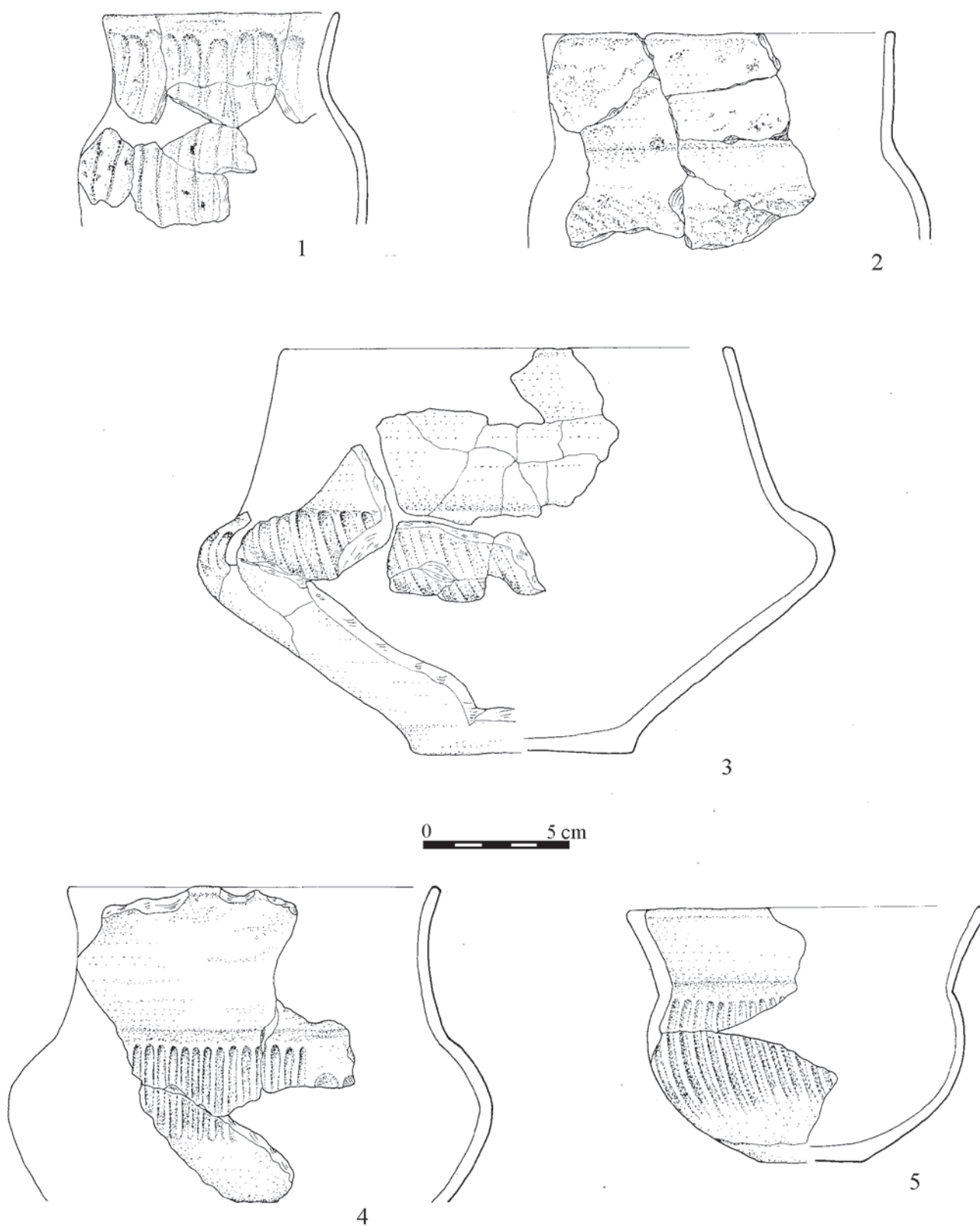
■ OSADNICTWO PÓŻNOŚREDNIOWIECZNE

Osadnictwo późnośredniowieczne w postaci obiektów archeologicznych i ruchomego materiału zabytkowego, głównie fragmentów ceramiki, stwierdzono przede wszystkim w południowej i zachodniej części badanego pasa obwodnicy, blisko współczesnej krawędzi koryta rzeki Pysznej. W odróżnieniu od zasadniczej koncentracji pozostałości osadnictwa kultury łużyckiej, były one położone nieco niżej, w obrębie warstw o wartości z przedziału 170,5-171,2 m n.p.m. (Ryc. 2). Z omawianym okresem powiązano 59 obiektów nieruchomych, 2814 fragmentów ceramiki, 3 przęśliki, fragment oselki oraz 10 przedmiotów żelaznych.

Obiekty nieruchome, które zostały uznane za późnośredniowieczne na podstawie odkrywanych w obrębie ich zasypisk fragmentów ceramiki z tego okresu, posadowione były w piaszczystym podłożu, przy czym w wielu przypadkach spągi obiektów sięgały warstwy gliny, czasami nieznacznie się w nią zagłębiając. Ze względu na funkcję wyróżniono wśród nich pozostałość obiektu mieszkalnego, jamy, paleniska, dołki postłopowe, skupisko ceramiki i skład gliny.

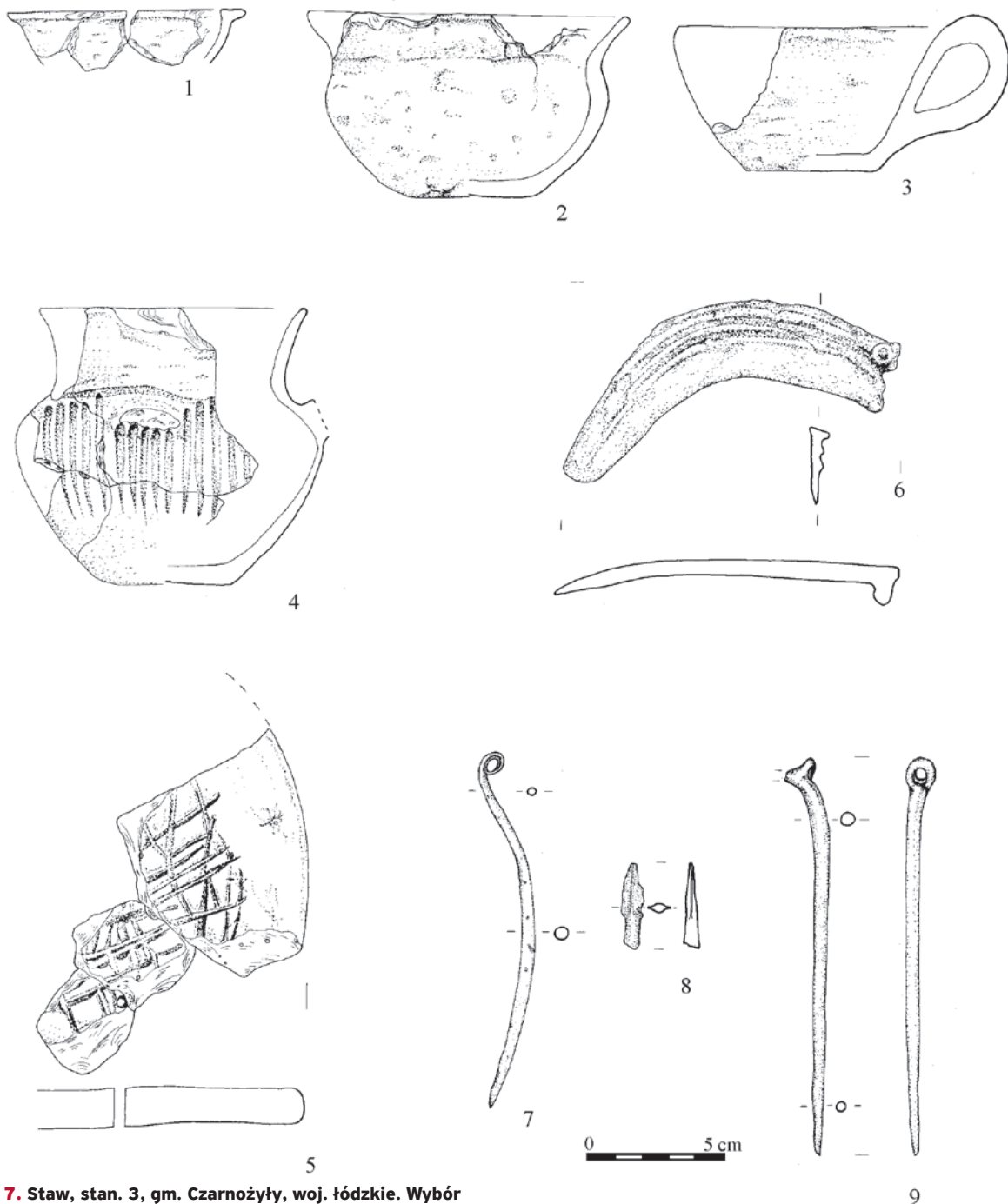
Za pozostałość stałej zabudowy o charakterze mieszkalnym uznano obiekt 368, który w rzucie poziomym posiadał kształt zbliżony do prostokąta o wymiarach 590 × 400 cm, dłuższą osią położonego na linii północny zachód – południowy wschód. Nieckowaty profil zachował się do głębokości 40 cm. Wypełnisko tworzyła brunatnoszara próchnica z widocznymi plamami gliny przemieszanej z brunatną próchnicą. W zachodniej części obiektu wydzielono ciemnoszarą warstwę próchnicy zawierającą grudki polepy i liczne węgielki drzewne (śląd po palenisku?). Z kolei w północnej części, po usunięciu miejscami 40-centymetrowej warstwy wypełniska, zaobserwowano rowek o wymiarach 560 × 50 cm i miąższości 5 cm, który być może był śladem po belce fundamentowej budynku (Ryc. 8). Za interpretacją tej pozostałości jako śladu obiektu mieszkalnego przemawiają dodatkowo znalezione w jego obrębie zabytki metalowe w postaci gwoździ, skobli, elementów okucia oraz fragment przęślika.

Najliczniejszą kategorią obiektów archeologicznych były różnego rodzaju jamy, zarejestrowane w liczbie 47. Przeważnie posiadały owalne kształty, wyjątkowo koliste, prostokątne lub ósemkowate. Natomiast w przekroju pionowym rysowały się jako nieckowate zagłębienia o głębokości od 11 do 84 cm. Najczęściej były to niewielkie obiekty o powierzchniach 1-4 m², sporadycznie mniejszych (około 0,5-1 m²), w trzech przypadkach większych, powyżej 5 m². Wypełniska jam były

Ryc. 6. Staw, stan. 3, gm. Czarnożyły, woj. łódzkie. Wybór ceramiki z obiektów: (1) 32; (2) 120; (3) 196; (4) 260; (5) 232. (rys. B. Łuczak-Kłys)

Fig. 6. Staw, site 3, Czarnożyły commune, Łódzkie voivodeship. Selection of ceramics from features: (1) 32; (2) 120; (3) 196; (4) 260; (5) 232. (fig. B. Łuczak-Kłys)

Ryc. 7. Staw, stan. 3, gm. Czarnożyły, woj. łódzkie. Wybór zabytków z obiektów i warstwy kulturowej: (1-3) obiekt 110; (2) obiekt 280; (4) obiekt 531; (5) obiekt 490; (6) Ha A ar 38; (7) Ha B ar 1; (8) Ha A ar 64; (9) obiekt 18 (rys. B. Łuczak-Kłys)

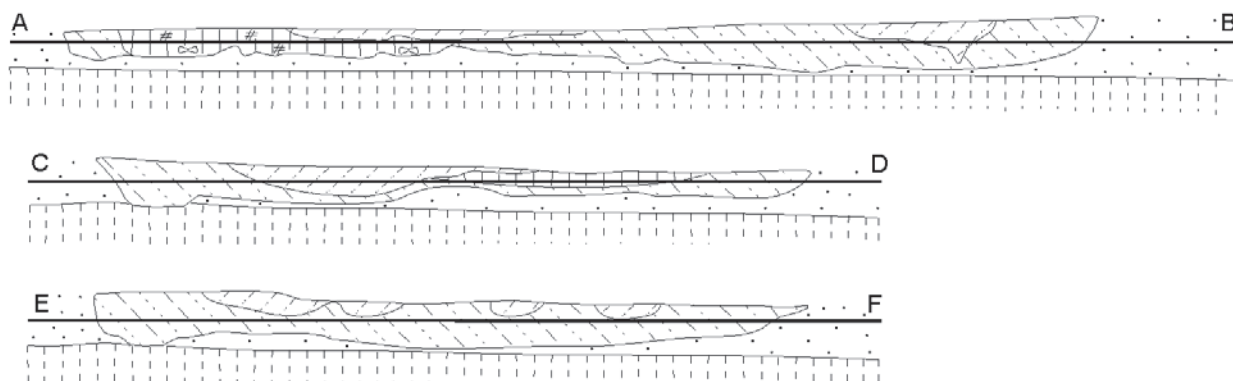
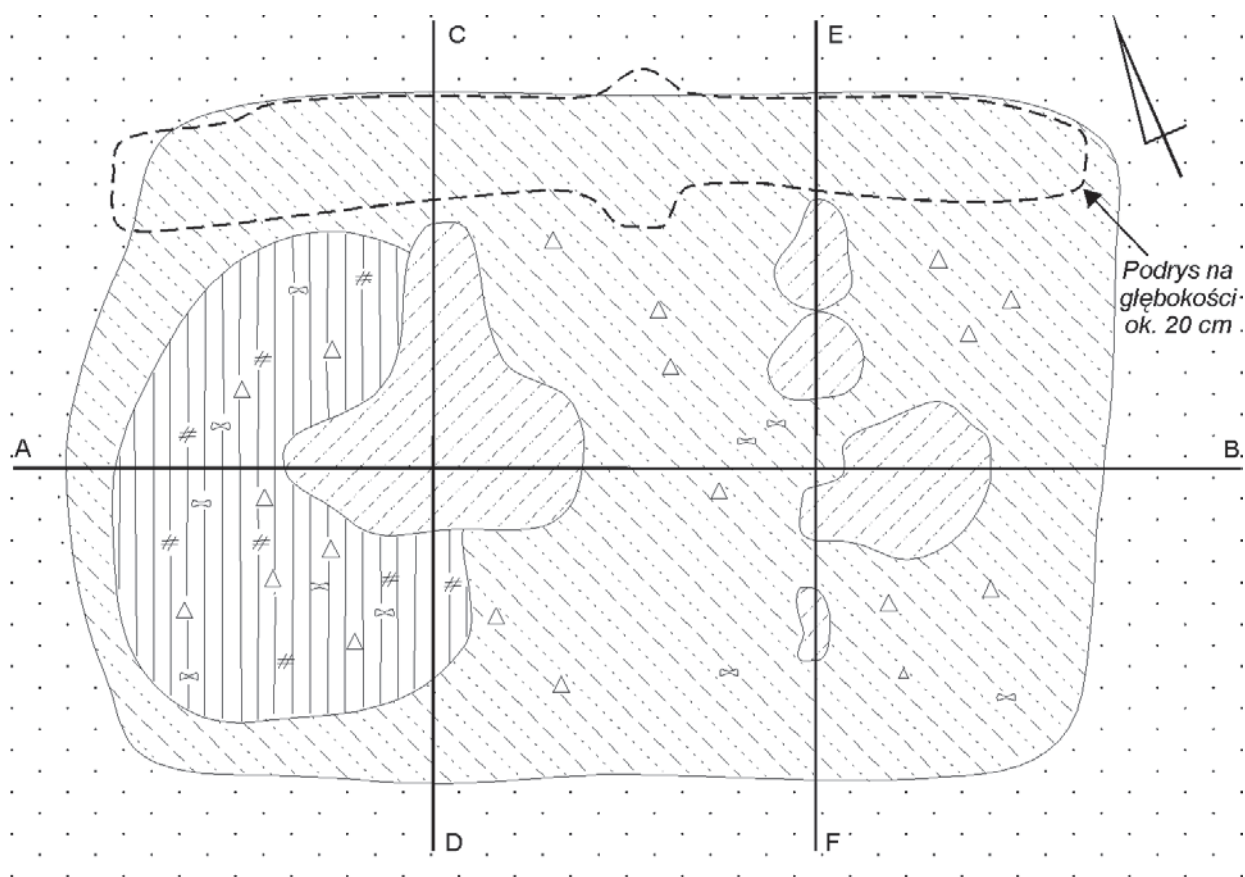
Fig. 7. Staw, site 3, Czarnożyły commune, łódzkie voivodeship. Selection of relics from features and the cultural layer: (1-3) feature 110; (2) feature 280; (4) feature 531; (5) feature 490; (6) Ha A ar 38; (7) Ha B ar 1; (8) Ha A ar 64; (9) feature 18 (fig. B. Łuczak-Kłys)

przeważnie jednorodne i tworzyła je próchnica o różnych odcieniach szarości.

W omawianym materiale zarejestrowano również trzy paleniska o owalnych zarysach i nieckowatych przekrojach, głębokości od 14 do 24 cm. Były to niewielkie obiekty o wymiarach około 70 × 60 i 45 × 40

cm, których wypełnisko tworzyła czarna, przepalona próchnica. Odkrywano w nich nieliczne fragmenty ceramiki (3-5 ułamków) oraz pojedyncze grudki polepy. Wszystkie paleniska zlokalizowane były blisko siebie, w zachodniej strefie badanej części stanowiska.

Ogółem na stanowisku 3 w Stawie odkryto 2814 fragmentów ceramiki, z czego 2251 ułamków pochodziło z wypełnisk obiektów, natomiast resztę znaleziono podczas podczyszczania poszczególnych arów, głównie w rejonie koncentracji obiektów nieruchomych związanych z omawianym okresem. Materiał ten poddano analizie uwzględniającej cechy technologiczno-techniczne, morfologiczne i stylistyczne. Pozwoliło

Ryc. 8. Staw, stan. 3, gm. Czarnożyły, woj. łódzkie. Obiekt 368 (rys. W. Stasiak)

Fig. 8. Staw, site 3, Czarnożyły commune, łódzkie voivodeship. Feature 368 (fig. W. Stasiak)

to na określenie specyfiki produkcji miejscowego warsztatu garncarskiego. W wyniku obserwacji makroskopowych stwierdzono, że do produkcji naczyń używano dwóch rodzajów gliny, tj. gliny żelazistej (około 1790 fragmentów co stanowi 63% ogółu ceramiki) i kaolinitowej (1034 ułamki stanowiące 37% zbioru). Do gliny dodawano domieszkę schudzającą, najczęściej w postaci drobnoziarnistego (ziarna do 0,5 mm) lub średnioziarnistego (0,5-1 mm) piasku albo tłuczni, ewentualnie mieszaninę tych dwóch komponentów, w wyniku czego

powierzchnie ścianek są szorstkie bądź chropowate (najczęściej dotyczy to wewnętrznych części naczyń). Ślady ornamentowania nosi 1083 fragmentów naczyń (40%). Motywy zdobnicze wykonane były głównie techniką rycia w postaci dookólnych żłobków (1040 fragmentów), w zdecydowanie mniejszym zakresie techniką wyciskania (zagłębienia palcowe, ornament radełkowy) i malowania.

Przeprowadzone obserwacje pozwoliły ustalić, że wypał naczyń odbywał się w silnie utleniającej atmosferze, w wyniku czego powierzchnie naczyń uzyskały barwy w różnych odcieniach koloru brązowego

0 2 m

w przypadku form wykonanych z glin żelazistych oraz od ciemnokremowych po kremowe w przypadku naczyń do wyrobu których użyto glin kaolinitowych. Jakość wypału nie była dobra, większość fragmentów naczyń posiada bowiem dwubarwne przełamy.

Ilość fragmentów naczyń, które można pewnie zaliczyć do określonych form, jest niewielka i w całym zbiorze nie przekracza poziomu 12% (333 fragmenty głównie części brzegowych i większych zrekonstruowanych partii brzuśca lub przydennych). W tej liczbie wyraźnie dominują garnki, zdecydowanie mniej jest części pokrywek, dzbanów, mis i kubków (Ryc. 9).

Poza wyżej opisanymi naczyniami wśród zabytków glinianych wyróżniono fragment kafla oraz trzy przęśliki (dwa całe i jeden zachowany częściowo). Ułamek kafla pochodzi z formy naczyniowej, a stalowoszara barwa jego ścianek pozawala domniemywać, że został wypalony w atmosferze redukcyjnej. Wykonane z gliny kaolinitowej przęśliki prezentują typ dwustozłkowy lub zbliżony do kulistego z jednym biegunem wklęsłym.

Z wypełnisk obiektów pochodzi w sumie 10 różnych zabytków żelaznych, m.in. gwoździe, skoble, fragmenty okuć, nóż, klucz oraz przedmioty o niesprecyzowanym pierwotnym przeznaczeniu.

Ceramika odkryta na stanowisku 3 w Stawie odpowiada w ogólnym zarysie późnośredniowiecznemu garncarstwu wiejskiemu, w którym wyraźnie widoczne są elementy wczesnośredniowiecznej tradycji zarówno w technologii, jak i formie wyrabianych naczyń. Elementy typowe dla okresu wcześniejszego, takie jak sposób komponowania masy ceramicznej, formy garnków z cylindryczną szyjką czy znaki garncarskie na dnach naczyń współwystępują z cechami garncarstwa późnośredniowiecznego, do których zaliczyć można opanowanie techniki taśmowo-ślizgowej, wylewy garnków zaopatrzone w okapy i wręby na pokrywki, a także pojawienie się w użyciu wyrobów o ścisłym zakresie przeznaczenia (dzbanów, mis, pokrywek) oraz nowych sposobów zdobnictwa naczyń w postaci malowania czerwoną farbą czy ornamentem radełkowym (Kruppe 1981, 53-59).

Podsumowując zagadnienia dotyczące chronologii, pozyskany w trakcie badań zbiór ceramiki naczyniowej możemy umieszczać w szerokich ramach czasowych XIV-XV wieku. Jednakże zwracając uwagę na cienkościennosc naczyń, brak form z dużymi okapami, typowymi dla początku XIV wieku oraz obecność pojedynczych fragmentów naczyń wykonanych w technice pełnego toczenia umożliwiają zawężenie chronologii do okresu 2. poł. XIV-XV wieku. Współczesna wieś Staw położona jest nieco bardziej na zachód w stosunku do

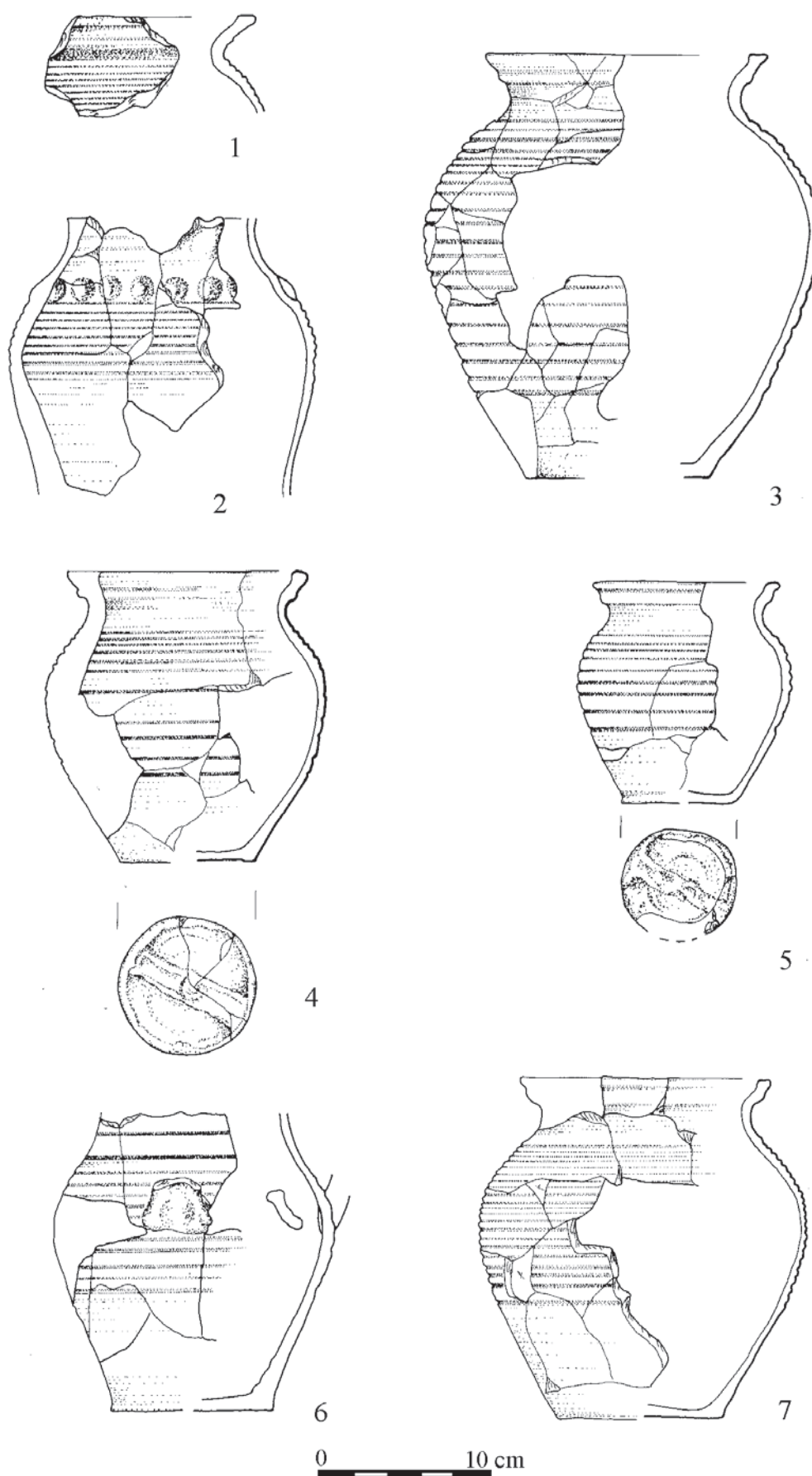
badanego fragmentu stanowiska, dlatego można przypuszczać, że odkryte ślady osadnictwa są pozostałościami jej najstarszej części, wspomianej w średniowiecznych źródłach pisanych (Rosin 1963, 156, 157).

Ratownicze badania wykopaliskowe na stanowisku 3 w Stawie pozwoliły rozpoznać zróżnicowane chronologicznie stanowisko o charakterze osadowym.

Najstarsze ślady działalności człowieka stwierdzone w trakcie tych prac datowane są na epokę kamienia i związane ze schyłkowopaleolityczną kulturą świderską. Niezbyt liczne zabytki krzemienne możemy również łączyć z grupami zbieracko-łowickimi z okresu mezolitu. Z penetracją osadniczą mamy do czynienia na omawianym stanowisku również w młodszej epoce kamienia. Jest ona związana z ludnością kultury pucharów lejkowatych, która pozostawiła jednak dość znikome ślady swej działalności.

Z początkiem starszej epoki brązu osadnictwo na stanowisku stało się bardziej intensywne. Dowodem tego są ślady stałych obiektów osadniczych związanych z kulturą trzciniecką oraz nieco liczniejszy materiał zabytkowy zarówno krzemienisty jak i ceramiczny. Do jego rozkwitu doszło z początkiem III okresu epoki brązu. Założona wówczas osada kultury łużyckiej (przebadana we fragmencie) funkcjonowała również w IV okresie epoki brązu. W trakcie badań ratowniczych odkryto tu kilkaset obiektów archeologicznych, głównie w postaci różnego rodzaju jam osadniczych oraz dołków posłupowych i skupisk ceramiki związanych z działalnością gospodarczą człowieka. Pozyskano również dużą serię materiału zabytkowego. Jest to o tyle istotne, gdyż stanowisk osadniczych tej kultury, zwłaszcza z jej wczesnych faz rozwojowych znamy bardzo niewiele, zwłaszcza przebadanych w tak dużej części. Region wielki nie jest tu wyjątkiem. W związku z czym każde nowe odkrycia w tym zakresie powiększają nasze możliwości poznawcze i przynoszą istotne źródła do badań początków formowania się kultury łużyckiej i jej związków genetycznych oraz szeroko rozumianych zagadnień osadniczych.

Po długiej przerwie osadniczej na terenie stanowiska pojawiło się stosunkowo mało intensywne osadnictwo ludności kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i początków okresu wczesnorzymskiego (I wiek p.n.e. – początek I wieku n.e.). Ponownie zainteresowanie tym terenem wzrasta w okresie średniowiecza. Początkowo jeszcze dość nieśmiało, na co wskazują stosunkowo nieliczne materiały zabytkowe z IX-X wieku. Bardziej intensywne eksploatacja środowiska ma tu miejsce w wiekach XIV-XV. Jej śladem jest obecność

Ryc. 9. Staw, stan. 3, gm. Czarnożyły, woj. łódzkie. Wybór ceramiki z obiektów: (1) 276; (2-3) 360; (4-7) 367 (rys. B. Łuczak-Kłys)

Fig. 9. Staw, site 3, Czarnożyły commune, łódzkie voivodeship. Selection of ceramics from features: (1) 276; (2-3) 360; (4-7) 367 (fig. B. Łuczak-Kłys)

różnorodnych jam osadniczych o charakterze gospodarczym oraz być może mieszkalnym, a także znaczna ilość materiału zabytkowego w postaci ułamków ceramiki oraz przedmiotów metalowych.

Badania ratownicze w Stawie na stanowisku 3 przyniosły więc wiele nowych, interesujących odkryć, które

w znaczący sposób wzbogacą naszą wiedzę na temat osadnictwa pradziejowego i średniowiecznego w rejonie Wielunia. Na szczególne jednak podkreślenie zasługuje przede wszystkim przebadanie dość dużego fragmentu osady kultury łużyckiej z jej wczesnych fazach rozwojowych.

Bibliografia

- Abramek B. 1971. Cmentarzysko kurhanowe kultury trzcinieckiej w Okalewie, pow. Wieluń. Sprawozdanie za lata 1966-1968, *Sprawozdania Archeologiczne* 23, 67-77.
- Bargieł B., Libera J. 2006. *Krzemienne „groty” znalezione w środkowej Polsce – ich chronologia i przynależność kulturowa*. W: A. Stępień-Kuczyńska, M. Olędzki (red.), *Cultura et politica. Studia i rozprawy dedykowane Profesorowi Jerzemu Kmiecińskiemu*. Łódź, 31-50.
- Błajer W. 1999. Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich (=Prace Komisji Archeologicznej PAN – Oddział w Krakowie 30). Kraków.
- Cyrek K. 1990. *Ausgrabungen auf einer mesolithischen und neolithischen Fundstelle bei Łykowe in Mittelpolen, Contribution to the Mesolithic in Europe. The fourth International Symposium – The Mesolithic in Europe*. Luven, 281-293.
- Cyrek K. 1996. *Osadnictwo schyłkowo paleolityczne w Zakolu Załęczańskim doliny Warty*. Łódź.
- Czerniak L., Kabaciński J. 2003. Ślady osadnictwa z okresu schyłkowego paleolitu, późnego neolitu i wczesnej epoki brązu. W: L. Czerniak (red.), *Wyniki badań archeologicznych w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie, stanowisko 9*. Poznań, 55-61.
- Dulinicz M. 2001. *Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej. Studium archeologiczne*. Warszawa.
- Fogel J. 1979. *Studia nad uzbrojeniem ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły*. Poznań.
- Fogel J. 1981. Broń ochronna i okazjonalna ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły. *Archeologia Polski* 26:1, 147-190.
- Galiński T. 2002. *Spoleczeństwa mezolityczne, Szczecin*.
- Gedl M. 1983. *Die Nadeln in Polen I (Frühe und ältere Bronzezeit) (=Prähistorische Bronzefunde 13)*. München.
- Jadczykowa I. 1986. Wczesnolateńskie cmentarzysko kultury łużyckiej na stanowisku 1 w Piaskach Bankowych, woj. skierniewickie. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 33, 207-242.
- Jadczykowa I. 1990. Ciałopalne cmentarzysko ludności kultury łużyckiej, z okresu halszackiego D z Zalewu II, województwo sieradzkie, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 35, 15-59.
- Kabaciński J. 2003. Wytwórczość krzemieniowa. W: L. Czerniak (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywkowej „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A. 3, cz. 2. Wyniki badań na archeologicznych w Zabrzeziu, gm. Rzęśnia, woj. łódzkie, stanowisko 1*. Poznań, 223-244.
- Kłosińska E. 1997. *Starszy okres epoki brązu w dorzeczu Warty*. Wrocław.
- Kobyliński Z. 1988. *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*. Wrocław.
- Kondracki J. 2002. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.
- Kozłowski J.K., Kozłowski S.K. 1977. *Epoka kamienia na ziemiach polskich*. Warszawa.
- Kruppé J. 1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce 1-2*. Wrocław.
- Krzyszowski A. 2005. Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Zakrzewie w powiecie sieradzkim. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 40, 83-279.
- Lasak I. 2001. *Epoka brązu na pograniczu śląsko-wielkopolskim 2*. Wrocław.
- Libera J. 2001. *Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*. Lublin.
- Marchelak I., Tyszler L. 2003. Osada kultury łużyckiej z epoki brązu i okresu halszackiego. W: R. Grygiel (red.), *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 6-7 w Kowalewicach, pow. Zgierz, województwo łódzkie (trasa autostrady A-2) (= Via Archaeologica Lodziana 1)*. Łódź, 25-337.
- Miklaszewska-Balcer R., Miśkiewicz J. 1968. Cmentarzysko kultury łużyckiej z miejscowości Podule, pow. Łask, stanowisko 1. *Wiadomości Archeologiczne* 33, 3-113.
- Niesiołowska E. 1971. Sprawozdanie z dotychczasowych badań na stanowisku 3 w Osjakowie, pow. Wieluń. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego. Seria Archeologiczna* 18, 77-91.
- Niesiołowska-Śreniowska E., Cyrek K. 1975. Mezolit w Polsce środkowej. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego. Seria Archeologiczna* 22, 27-65.

- Olędzki M., Teske G. 2004. Materiały ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej w Gorzycach Wielkich (stanowisko 5), woj. wielkopolskie oraz uwagi na temat fibul A VI, 1 odmiany A158/162. W: M. Olędzki, J. Skowron (red.), *Kultura przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy*. Łódź, 147-164.
- Papiernik P., Wąs M. 2002a. Osadnictwo późnopaleolityczne W: R. Grygiel (red.), *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stanowisku nr 11 w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie*. Łódź, 33-74.
- Papiernik P., Wąs M. 2002b. Osadnictwo z młodszej epoki kamienia i początków epoki brązu. W: Grygiel R. (red.), *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stanowisku nr 11 w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie*. Łódź, 75-120.
- Pelisiak A. 2003. *Osadnictwo. Gospodarka. Społeczeństwo. Studia nad kulturą pucharów lejkowatych na Niżu*. Rzeszów.
- Rosin R. 1963. *Słownik historyczno-geograficzny ziemi wieluńskiej w średniowieczu (=Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu 7:3)*. Warszawa.
- Szymański W. 1967. *Szeligi pod Płockiem na początku wczesnego średniowiecza. Zespół osadniczy z VI-VII w.* Wrocław.
- Wiklak H. 1963. *Początki kultury lużyckiej w Polsce środkowej*. Łódź.
- Wójcikowa E., Makiewicz T. 1969. Sprawozdanie z badań kurhanów kultury trzcinieckiej w Strugach, pow. Wieluń. *Sprawozdania Archeologiczne* 20, 77-81.

Summary

Wojciech Siciński, Waldemar Stasiak, Dominik K. Płaza
Report from rescue archaeological excavations at site 3 in Staw, Czarnożyły commune, Wieluń county, Łódzkie voivodeship

Site 3 in Staw, Czarnożyły commune, Wieluń county, was discovered in November 2006 in the course of surface investigations commissioned by the General Directorate for National Roads and Motorways from the Professor Konrad Jażdżewski Foundation for Archaeological Research in Łódź. The rescue excavations at the site were carried out by the Foundation from the 5th July to the 30th November 2007.

Site 3 is situated on the south-eastern fringes of the village of Staw and borders the territory of the village of Masłowice, on the northern alluvial terrace of the River Pyszna (tributary of the River Oleśnica – left-bank tributary of the River Warta), between the river and the road connecting Staw with Masłowice. The archaeological excavations embraced an area of 190 ares and revealed a total of 536 features of varied function

and chronology. The site provided a large amount of relic material mainly in the form of ceramic flakes – over 34 000 fragments, more than 400 flint artefacts, pugging and metal items, including bronze bodkins, bronze sickles, needles, awls, rings, an arrowhead, a bronze decoration, iron knives, an iron key, fragments of silver clasp, as well as stone items, i.e. a fragment of an axe as well as pestles and jointers.

Site 3 in Staw betrays a multi-cultural character. The excavations revealed traces of penetration of the Świder culture in the period of the late Paleolithic, as well as of the activity of the Mesolithic and Neolithic communities of the Funnelbeaker culture. Slightly better discernible are the traces of the settlement of the Trzciniec culture. In turn, the majority of relics are to be attributed to the settlement of the early Lusatian culture from the 3rd-4th period of the Bronze Age; and to a modest extent to the Przeworsk culture from the end of the younger pre-Roman period (9th-10th century), as well as the later period in the second half of the 14th and the 15th century.